

UOT 39

**MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ AZƏRBAYCAN AİLƏSİNDƏ
İSLAMİ DƏYƏRLƏRİN ROLUNA DAİR****A.Q.ƏLİYEVƏ****AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu
aynure.aliyeva@gmail.com**

Məqalədə müstəqillik illərində qloballaşma və dünyada gedən ictimai-siyasi və digər proseslərin təsiri ilə Azərbaycan ailəsində baş verən dəyişiklikdən bəhs edilir. Uzun əsrlər boyu Azərbaycanda islam dini güclü olmuş, ailə və ictimai həyatın istənilən sahəsində islami dəyərlər əsas rol oynamışdır. Lakin sovet dövründə qadağalar qoyulduğundan dini təsirlər sıradan çıxmış və ya bəziləri tamamilən unudulmuşdur. 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyimiz bərpa olunduqdan sonra xalq öz milli-mənəvi dəyərlərinə qayıtmış, bununla əlaqədar ailələrdə islami dəyərlərin gücü artmışdır.

Açar sözlər: Müstəqillik, islam dini, ailə, Qurani-Kərim, dəyərlər, müasir cəmiyyət

Azərbaycan ailəsi özünəməxsus mənəvi dəyərlərinə görə digər xalqlardan tarixən seçilmişdir. Ölkəmizdə ailə möhkəmliyi ictimai mənəvi dəyərlərə daşmış, bütün dövrlərdə cəmiyyəti düşündürmüşdür. Azərbaycanda ailənin əsas hüquqi təməli kişi və qadın arasında bağlanan nikahdır. Ailə cəmiyyətin özəyini təşkil etdiyindən onun sabitliyi ilə toplumun nizam-intizamı arasında sıx əlaqə vardır.

Müstəqillik illərində Azərbaycanda yenidən islam dininə qayıdış müşahidə olundu. Əsrlər boyu xalqın mənəvi dəyərlərinin əsasında duran əxlaq normalarına meyli artdı. Bu normalar isə islamın mənəvi dəyərlərinə söykənir, bu dəyərlərdən bəhrələnir. Bütövlükdə milli-mənəvi dəyərlərimiz dövlət səviyyəsində mühafizə edilir. Prezident İlham Əliyev çıxışlarının birində qeyd etmişdir: “Müstəqillik illərində mütərəqqi islami dəyərlərə qayıdış cəmiyyətimizin əxlaqi-mənəvi yüksəlişinə, xalqımızın bütövlüyü və birliyinə xidmət göstərmişdir. Azərbaycan övladlarının yüksək vətənpərvərliyi, dövlət müstəqilliyimizin daha da möhkəmləndirilməsi uğrunda sarsılmaz mübarizə əzmi də məhz belə milli-mənəvi dəyərlərə sadiqliyin nümunəsidir” (1, 16-17).

Milli-mənəvi dəyərlərə əsaslanan ailələrin mövcudluğu cəmiyyətin sağlam təməl üzərində olmasıdır. İslama görə, nikah qanuni aktdır və ona əsasən kişi ilə qadın öz üzərinə birinin digərinə münasibətində şəriətdən irəli gələn, qohum-əqraba, adət-ənənələr tərəfindən məqbul sayılan bir sıra ictimai iltizam götürür. Nikahla yeni bir insan birliyinin əsası qoyulur. Azərbaycan ailəsi milli-dini dəyərlər əsasında formalaşmış, buna görə də Qərbin ailə quruluşundan

çox cəhətdən fərqlənir. “Qərbdə cəmiyyət həyatı fərd, Şərqdə və o cümlədən Azərbaycanda isə ailə əsasına söykənir” (2, 3).

Qurani-Kərimdə ailənin əhəmiyyəti geniş əksini tapır, evlənmənin Allah tərəfindən təqdir edilən qanuni bir akt olduğuna işarə edilir: “ər-Rum” surəsinin 21-ci ayəsində yazılır: “Allahın sizin üçün ünsiyyət edəsiniz deyə, öz cinsinizdən zövcələr xəlf etməsi, aranızda (dostluq) sevgi və mərhəmət yaratması da Onun qüdrət əlamətlərindəndir, həqiqətən, bunda (bu yaradılışda) düşünən bir qövm üçün ibrətlər vardır!” (3, “ər-Rum” surəsi, ayə 21). “ən-Nisa” surəsinin 3-cü ayəsində isə möminlərə evlənmək əmr edilir: “Sizə halal olan qadınlarla nikah bağlayın!” (3, “ən-Nisa” surəsi, ayə 3).

İslam nikah bağlamaqdan, ailə qurmaqdan boyun qaçıran, qorxub çəkənən kişi və qadınlara münasibətdə sərt mövqe tutur və israrla bildirir ki, hər bir müsəlman vaxtı və növbəsi yetişdikdə ailə məsuliyyəti daşmalıdır. Qurani-Kərimin bəzi ayələrində belələrinə evlənməkdən imtina etməmək, çəkinməmək və evlənmək istəyənlərə mane olmamaq hökm edilir. “Nur” surəsinin 32-ci ayəsində deyilir: “(Ey möminlər!)Aranızda olan subay kişiləri və ərsiz qadınları, əməlisaleh (yaxud evlənməyə qabil) kölə və cariyələrinizi evləndirin. Əgər onlar yoxsuldursa, Allah öz lütfü ilə onları dövlətli edər. Allah (lütfü, mərhəmətilə) genişdir, hər şeyi biləndir!”(3, “Nur” surəsi, ayə 32). “əl-Bəqərə” surəsinin 232-ci ayəsində göstərilir: “Boşanmış qadınları gözləmə müddətləri bitərkən aralarında barışıq və yaxşılıqla yaşamağa razılıq olduğu zaman onların təkrar öz ərlərinə nikah edilməsinə mane olmayın!” (3, “əl-Bəqərə” surəsi, ayə 232).

Beləliklə, aydınlaşır ki, İslama görə, nikah alqı-satqı barədə iltizam deyildir, kişi ilə qadın arasında Allahın bəyəndiyi, öz İlahi hökmləri ilə möhkəmləndirdiyi müqəddəs bir əlaqədir.

Müasir cəmiyyətdə bəzi ənənələrin saxlandığı, bəzilərinin isə dəyişikliyə uğradığı və ya sıradan çıxdığı müşahidə olunur. Tarixən öz sabitliyi, davamlılığı, varislik prinsipi ilə seçilən və buna görə də təqdir edilən Azərbaycan ailəsində bu gün bir sıra problemlər ortaya çıxıb. Mövcud problemlərin olmasına baxmayaraq, ölkəmizdə ailələrin qurulmasına önəm verilir. Azərbaycanda 1990-cı ildə 73119 nikah, 1991-ci ildə 74378, 1992-ci ildə 68740, 1993-cü ildə 60028, 1994-cü ildə 47147 qeydə alınmışdır (4, 38).

1995-ci ildə 43130, 2000-ci ildə 396111,2005-ci ildə 71643, 2010-cu ildə 79172 nikah qeydə alınmışdır (5).

İslam dini talağı qanuni hesab etsə də, ona ikrahla baxmış və onun caizliyini əsaslı bir səbəblə əlaqələndirmişdir. İslama görə, ailə münasibətlərində gərginlik yarandığı təqdirdə hər iki tərəf mümkün qədər səbr etməyə, düşünüb səhvlərindən daşınmağa çalışmalıdır. Qurani-Kərimin “ən-Nisa” surəsinin 35-ci ayəsində deyilir: “(Ey möminlər!) Əgər ər-arvad arasında ixtilaf olacağından qorxsanız, o zaman kişinin adamlarından bir nəfər və qadının adamlarından da bir nəfər vasitəçi təyin edib (onların yanına) göndərin. Əgər onlar (bu iki vasitəçi ər arvadı) barışdırmaq istəsə, Allah da onların köməyi olar. Həqiqətən,

Allah (hər şeyi) biləndir, (hər işdən) xəbərdardır!" (3, ən-Nisa" surəsi, ayə 35).

Azərbaycan qadını ailənin varlığını qorumağı hər şeydən üstün tutur. "Papaq deyiləm ki, gündə birinin başına qoyulam!" el misalı təsadüfən yaranmayıb. Bəzi qadınlar "Uşaqların xətrinə hər şeyə dözərəm", "Qız uşağını necə atasız qoyum?", "Mənim günüm gün deyil, ancaq uşaqlar üçün yaşayıram" kimi atalar sözləri qadınların ailənin varlığının qorunub saxlanmasıdakı göstərdiyi fədakarlığın göstəricisidir (6, 254). Lakin buna baxmayaraq, statistik göstəricilərə əsasən respublikamızda müstəqillik illərində boşanmaların sayı xeyli artmışdır. Azərbaycanın şəhər və kəndlərində boşanmaların ümumi sayı 1991-ci ildə 9160-1519, 1992-ci ildə 7946-1519, 1993-cü ildə 5552-1012, 1994-cü ildə 5465-791 olmuşdur (7, 54). 1995-ci ildə boşanmaların sayı 5669, 2000-ci ildə 5478, 2005-ci ildə 8895, 2010-cu ildə 9061 qeydə alınmışdır (5).

2001-2009-cu illər arasında respublikada boşanmaların sayı əvvəlki illərə nisbətən iki dəfə artmışdır. Boşanmaların səbəbləri müxtəlif olsa da, onları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- sonsuzluq;
- ailənin maddi vəziyyətin ağır olması;
- ərin pul qazanmaq üçün uzun müddətə xaricə getməsi;
- zövqlərin, dünyagörüşlərinin müxtəlif olması bir çox ailələrdə narazılıqların yaratması;
- gəlin-qaynana münasibətlərinin pis olması və ailəyə kənar müdaxilələr;
- ərin sərxoşluğu və narkomaniya ilə məşğul olması və s.

Boşanmalar ailə quruluşuna, millətin gələcəyinə zərbə vurur. Ailə dağılarkən ən çox uşaqlar əziyyət çəkir. Onlar taleyin ümidinə qalırlar. Ata-anadan, ailə istisindən ayrı düşən uşaqlar həyatın şirinliyindən, valideyn qayğısından, nəvazişindən məhrum olurlar. Bunun ağrı-acısı, ziyanı cəmiyyətimizə, ölkəmizə də dəyir. Yüksək mənəviyyəti, ailəyə məhəbbəti olanlar belə qüsurlara dözərək ailəsini dağılmağa qoymur, birgə yaşamağa sadıqlıq göstərir (8, 44).

Ailənin yaranması mühüm həyatı problemdir. Ailənin bir sütunu ərin, bir sütunu arvadın çiyninə söykənir. Onların hüquqları bərabərdir. Yeni ailə qurmuş hər bir gənc çalışmalıdır ki, sevdiyi adamın arzularına böyük sevinclə tabe olmağı bacarsın. Bu insanı alçaldan tabesizlik deyil. Bu yüksək hisslərin, nəcib duyğuların bir-birinə qovuşub, birlikdə yaşaması və ailəni yaşatmasıdır. "İnsan kiməsə qarşı haqsızlıq etdikdə Allahı düşünüb çəkinməlidir. Ailə insana Allahın verdiyi bir əmanətdir, ailəyə xəyanət etmək, Allahın əmanətinə xəyanət etməkdir" (9, 4-5).

Dəyərlərin qorunub və möhkəmləndirilməsində din xadimlərimizin rolu mühümdür. Məhz məscidlərdə ailə dəyərlərimizin qorunmasına xidmət edən məsləhətxanaların olması təqdirə layiqdir. Xüsusən mərkəzi məscidlərdə bu cür məsləhətxanalar fəaliyyət göstərir. Bu barədə informatorun dediklərindən ; "hər bir dövrdə ailə dəyərləri qorunub. Ərlə arvad arasında yaranmış kəskin problemlərin qarşısının alınmasında islami dəyərlərin köməyindən məharətlə istifadə edərək ailənin dağılmasına mümkün qədər imkan verilmir. Bu cür

ailələrə kömək edərkən ilk sualım ondan ibarət olur ki, dini kəbin kəsdirmisinizmi? Onun anlamını bilirsinizmi? Quranda qadınlara aid “ən- Nisa” surəsinin olduğu xüsusi vurğulanır, ayələrdən nümunələr gətirilir. Kəbinin anlamını açıqlarkən qeyd edilir ki, artıq bu qadın sənə əmanət edilir. O Allahın əmanətiydi, millətin qızıdır. Quranda buyrulur ki, Allah qadınları kişilərə əmanət edib. Heç bir kəs ailəyə müdaxilə edə bilməz, bu yalnız məhəbbətlə tövsiyələrdən ibarət ola bilər. Qəlbi sən yaratmamısan, o qəlbi də incidə bilmərsən. Problemlərin həlli üçün müəyyən zaman tələb olunur. Bəzən bu qısa, bəzən də uzun müddətdə öz həllini tapmış olur. Çətinliklər olsa da münasibətləri nizamlamağa çalışırıq” (10).

Dinimizə görə boşanmaq üçün ciddi səbəblər olmalıdır. İslamda ərə boşadığı qadının gözləmə müddəti ərzində onun yanına qayıtmağa icazə verilir və bununla nikahın pozulmasının qarşısını mümkün qədər alınmasına çalışılır. İslam nikah bağını yalnız o vaxta qədər qoruyub saxlamağa çalışır ki, ailədə mehribanlıq, qarşılıqlı anlaşma və sevgi, səmimilik əhval-ruhiyyəsi hökm sürsün, ən azı normal münasibətlər mövcud olsun. Lakin bəzən elə səbəblər olur ki, ailə həyatını dözülməz edir. Bu səbəblər yuxarıda göstəriləndi kimi müxtəlif ola bilər. Son anda onlar öz rolunu oynayır və ər ilə arvadı öz ailə münasibətlərinə yenidən nəzər salmağa, bu münasibətləri qoruyub saxlamaq və ya kəsmək barəsində düşünməyə vadar edir. Belə hallarda islam ərə və arvada ya islah olunmaq, ya da boşanmaq imkanı verir. Peyğəmbərin hədislərində də müsəlmanları talaqdan çəkinməyə çağırış vardır: “Evlənin və boşanmayın, çünki siz boşananda Allahın ərşi titrəyir”. Peyğəmbər öyrədirdi ki, ər ilə arvad arasında fitnə-fəsad salmağa çalışan hər bir kəs islama müxalif hərəkət etmiş olur və buna görə də deyirdi: “Ərlə arvad arasına fəsad salan kəs bizdən deyildir”. Eyni zamanda, Peyğəmbər birinin ərini əlindən almaq üçün onu boşatdırmağa çalışan qadınları da tutduqları bəd əməllərdən çəkirdirmişdir (11, 166).

İslam son tədbir kimi boşanmaya icazə versə də, yenə də barışıq üçün yol qoyur və bildirilir “əl-Bəqərə” surəsinin 229-cu ayəsində göstərilir: “Talaq vermə (boşanma) iki dəfə mümkündür, ondan sonra yaxşı dolanmaq (qadını yaxşı saxlamaq), ya da xoşluqla ayrılmaq (buraxmaq) gərəkdir” (3, əl-Bəqərə surəsi, ayə 229). Eyni zamanda bildirilir ki, qadını boşamaqla iş bitmir, boşanmış qadınların hüquqları vardır və bu hüquqlar təmin olunmalıdır.

Dini talağın verilməsi müasir Azərbaycan şəraitində tamamilə unudulmaqdadır. Evlənərkən qiyabi nikah bağlayanlar arasında boşanma kimi xoşagəlməz hal baş verdikdə məlum olur ki, belə hadisəni sənədləşdirmək, yəni dini talağın icrası məsələsi onların heç yadına da düşmür. Qafqaz Müsəlmanları Ruhani İdarəsinin rəsmi məlumatına görə, 1970-1983-cü illərdə respublikada hər il cəmi 100-120 dini talaq icra olunmuşdur, çoxarvadlılıq halına rast gəlinməmişdir. Müasir Azərbaycanda talağın real vəziyyəti islam modernizmin geniş tətbiq olunduğunu göstərən bir sahədir, talağın transformasiyaya uğrayıb unudulması nəzəri cəlb edir (12, 93).

Hazırda bir çox ailələr rəsmi nikaha malik deyillər. Tərəflərin bir-birinə

çox inanması, nikah yaşına çatmaması və s. səbəblərdən dini nikahla kifayətlənirlər. Son illərdə Azərbaycanda belə ailələrin sayı artıb. Qeydiyyat olmadığından onların statistikasını aparmaq mümkün deyil. Yalnız ölkədə əhalinin siyahıya alınması keçirilərkən təxmini rəqəm əldə etmək olar (əgər qeyri-rəsmi nikahda olanlar özləri bunu etiraf etsə). Bir də qeyri-qanuni doğulan uşaqların sayı bu barədə təsəvvür yarada bilər.

Bir sıra mövcud problemlərin olmasına baxmayaraq, dövlətin gənc ailələrə göstərdiyi və gündən-günə də artan diqqəti sayəsində bu statistik rəqəmlər daha da azalacaq və Azərbaycan ailəsi öz möhkəm təməl prinsipini bir ideal model kimi dünyaya təqdim edə biləcək. Ölkəmizdə lazımı qanunvericilik bazasının yaradılması ilə zorakılığa məruz qalan insanların hüquqlarını ən ali səviyyədə qorunur. 2010-cu ildə “Məişət zorakılığı haqqında” qanun qəbul edildi. Lakin əksər hallarda bu qanunlardan vətəndaşların xəbərsiz olduğu şahidi oluruq. Hazırda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının məhz bu səpkili layihələri dəstəkləməsi belə insanlara dövlət qayğısının bariz nümunəsidir. Bu istiqamətli layihələr bölgələrimizdə mövcud olan erkən nikah, icbari təhsildən yayınma, məişət zorakılığı hallarının müəyyən qədər də olsa azalmasına gətirib çıxara bilər.

Tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycan ailəsi daha çox maarifləndirilsə ailədaxili münasibətlər daha yaxşı olar, zorakılıq halları daha da azalar. Bir çox bölgələrimizdə müşahidə edilən qadın və qızlara qarşı olan zorakılıq hallarının aradan qalxması üçün təhsili daha da gücləndirməyə ehtiyac duyulur.

Ailələrimiz nə qədər möhkəm, nə qədər sağlam təməllər üzərində dursa, sabahımız inamlı olar. Ailə-məişət qanunlarımız bizim ən dəyərli nemətlərimizdir. Bunları qorumaq, sabahkı nəsillərə çatdırmaq hər bir kəsin vəzifəsidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Prezident İlham Əliyev və mədəniyyət: 2 cildə, II c., Bakı: İdeal-Print, 2008, 568 s.
2. Sucu A. Din və Kadın. İstanbul: Lotus, 2009, 236 s.
3. Qurani-Kərim. Azərbaycan dilinə tərcümə edən: Z.M. Bünyadov, V.M.Məmmədəliyev. Bakı: Qismət, 2006, 480 s.
4. Azərbaycan statistik göstəriciləri. Bakı: Səda, 1999, 439 s.
5. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi www.azstat.org
6. Quliyeva N.M. Azərbaycanda müasir kənd ailəsi və ailə məişəti. Bakı: Elm, 2005, 347 s.
7. Azərbaycanda ailələr. Bakı: Səda, 2008, 381 s.
8. Gəncəli S. Ailə. Bakı: Azərbaycan nəşriyyatı, 2011, 168 s.
9. Xoşbəxtlik möhkəm ailədən başlayır. Ailəm-2009, aprel, №43, s. 4-5
10. İnformator: Ağayev Səmid Miryavər oğlu, 1973-cü il təvəllüdü (Sabirabad r-nu, Qruzma kəndi)
11. Əliyev R.Y. İslamda ailə və nikah münasibətləri. Bakı: “İrşad” Mərkəzi, 2003, 191 s.
12. Əhədov A. Azərbaycanda islamın modernləşdirilməsi. Bakı: Azərnəşr, 1995, 160 s.

РОЛЬ ИСЛАМСКИХ ЦЕННОСТЕЙ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ СЕМЬЕ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

А.Г.АЛИЕВА

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются изменения, происходящие в азербайджанской семье под влияниями глобализации в годы независимости и общественно-политических процессов в мире. Исламская религия на протяжении многих веков была сильной в Азербайджане и исламские ценности сыграли ключевую роль в любой сфере семейной и общественной жизни. Но из-за запретов советского периода, религиозные влияния были упразднены, а некоторые из них были полностью забыты. После восстановления нашей государственной независимости в 1991 году, народ вернул свои национально-моральные ценности, что привело к усилению исламских ценностей в семьях.

Ключевые слова: независимость, религия ислама, семья, Коран, ценности, современное общество

THE ROLE OF ISLAMIC VALUES IN AZERBAIJANI FAMILY DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE

A.G.ALIYEVA

SUMMARY

The article deals with changes occurred in the Azerbaijani family under the impact of globalization and socio-political and other processes of the world during the years of independence. Religion of Islam has been strong in Azerbaijan for many centuries. Islamic values played a key role in family and in any area of social life. Religious impacts remained beyond because of prohibitions in the Soviet time, or some were completely forgotten. The people returned to their national and moral values following the restoration of our state independence in 1991 and the power of Islamic values within families increased in this regard.

Key words: Independence, religion of Islam, family, Quran (Koran), values, modern society